

Lubomír Nový a TGM

Lubomír Nový and TGM

Jan Zouhar

Abstrakt

Nového knížka *Filosof T. G. Masaryk* (1994) má tři roviny, které se přirozeně neustále stýkají a prolínají: bilancování dosavadní masarykovské literatury s důrazem na rozbor literatury nejnovější, pokus o systematizaci Masarykova díla, postižení jeho vnitřní logiky a vřazení do evropských souvislostí (Brentano, Husserl), a konečně otevírání a řešení otázek, které je možné v užším slova smyslu označit za problémové a aktuální. Nový ukazuje, jak pomáhá Masarykovo myšlení vracet znovu otázku smyslu a řádu našeho usilování a tvoření.

Klíčová slova

Lubomír Nový, T. G. Masaryk, smysl a řád

Abstract

Nový's book *Philosopher T. G. Masaryk* (1994) has three layers, which naturally contact and merge: Firstly, Nový reviews existing literature on TGM with an emphasis on the most recent contributions. Secondly, he attempts to arrange and systematize Masaryk's work, map its internal logic and classify it in European context (Brentano, Husserl). Finally, he asks and answers questions that can be, in a narrower sense of the words, called problematic and topical. Nový shows how Masaryk's thought helps to revive the question of the meaning and order of our endeavour and creativity.

Keywords

Lubomír Nový, T. G. Masaryk, meaning and order

Lubomír Nový se dvakrát knižně vyslovil o Masarykovi. Zatímco svou první práci *Filosofie T. G. Masaryka* vydal v roce 1962, druhá Nového masarykovská monografie *Filosof T. G. Masaryk* s podtitulem *Problémové skici* vyšla v roce 1994. Autorovo stanovisko se mezitím výrazně posunulo k metodě strukturalně fenomenologické, nebo fenomenologicky strukturalistické, jak sám vysvětluje v závěru práce. Nového práce v roce 1962 obracela prostřednictvím návratu k vlastním Masarykovým textům znovu po letech pozornost k nesporným hodnotám Masarykova myšlení. Masarykovskému tématu se autor věnoval i ve druhé polovině šedesátých let zejména z hlediska Masarykova místa v naší humanistické a demokratické tradici. „Problémové skici“ se staly součástí širokého proudu masarykovské literatury, která po roce 1989 Masarykovi osobnost a dílo zevrubně dokumentuje i analyzuje, oslavuje i kriticky hodnotí. Nový se programově zabývá Masarykem jako filozofem, nechává stranou jeho hodnocení jako historické a politické osobnosti. Jeho úvahy nad Masarykem usilují o nové pohledy a řešení nových problémů. Masaryk totiž nejen nebyl systematickým filozofem, ale jako prakticky orientovaná „sokratovská“ osobnost byl někdy i vnitřně rozporný. Nového knížka má tři roviny, které se přirozeně neustále stýkají a prolínají: bilancování dosavadní masarykovské literatury s důrazem na rozbor literatury nejnovější, pokus o systematizaci Masarykova díla, postžení jeho vnitřní logiky a vřazení do evropských souvislostí (Brentano, Husserl), a konečně otevírání a řešení otázek, které je možné v užším slova smyslu označit za problémové a aktuální.

První úkol je vzhledem k rozsáhlé bibliografii masarykovské literatury nemírně obtížný. Proto je třeba pokládat shrnutí hlavních etap vývoje bádání o Masarykovi a jeho tematizaci za velmi podnětné a cenné. Bylo by jistě možno připomenout i další jména a práce, ale Nového úsilí rozčlenit a tematizovat masarykovskou literaturu, která navíc zejména v letech 1948–1989 vycházela v zahraničí a samizdatu, výrazně napomáhá orientaci zájemců o Masaryka. Když Nový konstatuje, že se setkáváme s velmi rozdílnými interpretacemi Masarykovy filozofie (pozitivistickou, duchovnědnou, existencialistickou, fenomenologickou aj.), upozorňuje, že nikdo neusiluje ukázat Masaryka jako filozofa systematického. Sám rovněž nechce násilně konstruovat Masarykův filozofický systém, ale pouští se do pozoruhodného pokusu formulovat „vnitřní logiku“ Masarykovy filozofie jako interpretační nástroj pro postžení souvislostí mezi jejími proměnami a posuny a jako vytčení jejich stálých komponent. Činí to prostřednictvím sémantických opozic protestantismus – katolicismus, reformace – revoluce, demokracie – teokracie, která propojují dvě základní velká Masarykova témata: eticko-náboženskou filozofii člověka

(ve které vystupuje jako ústřední téma krize moderního člověka) a demokratickou filozofii dějin a politiky (kde je v centru pozornosti obsah a metody sociokulturních změn). Navíc v rámci tohoto schématu je možno uvažovat o spojeních protestantismus – reformace – demokracie a katolicismus – revoluce – teokracie, přičemž pojmy protestantismus a katolicismus zde nemají konfesijní význam, ale označují sociokulturní útvary a dějinné proudy. Toto interpretační schéma se objevuje v Nového práci s drobnými změnami hned ve dvou kapitolách („K vnitřní logice Masarykova filozofického myšlení – Rusko a Evropa“; zde sledujeme jeho konstrukci, a „Tomáš Garrigue Masaryk – pokus o medailon“; zde je součástí závěrečného shrnutí). Toto schéma je dále rozvíjeno zejména na základě podnětů ze studií obsažených v *Masarykově sborníku VIII* a Nový ho staví (pokud jde o vztah filozofie člověka a filozofie dějin a politiky) do blízkosti Patočkovy distinkce péče o duši a péče o polis. Otázkou ovšem zůstává, zda právě ony uvedené sémantické opozice nejsou dány konkrétními Masarykovými politickými snahami a zda jejich vyhraněná polarita není tím, co může Masaryka vzdálit současnému vidění světa a jeho problémů. A navíc – není jádro Masarykovy filozofie jenom jedno? Když uvažujeme o Masarykovi jako filozofovi krize, pak Masaryk hledá především duchovní kořeny krize, když přemýšlíme o Masarykově filozofii (malého, českého) národa a jeho dějin, pak nacházíme jeho náboženskou koncepci českých dějin, když si připomínáme Masaryka jako filozofa demokracie, tak její záruky jsou v hledisku věčnosti, v uznání Boha a nesmrtnosti duše a v lásce k bližnímu. Záviš Kalandra uvažoval o tom, jak Masarykova religiozita ovlivnila způsob jeho vidění člověka, Václav Černý se domníval, že Masaryk byl věřícím nejen dříve než vědcem, filozofem a politikem, ale že byl vědcem, filozofem a politikem právě proto, že byl věřícím. A když Černý přemýšlí o tom, co nám a pro nás z Masaryka zůstává, vyzvedává Masarykovu mravní osobnost, která čerpá „mravní exemplaritu“ z náboženské víry. Znovu a znovu v různých souvislostech se tak vrací jako svým způsobem ústřední problém Masarykova náboženskost. Nový na tuto otázku reaguje několikrát. Nesouhlasí s Václavem Černým, který charakterizuje Masaryka jako služebníka božího, nesouhlasí s Janem Patočkou, který spojil Masarykovo hledisko věčnosti se zápasem člověka o smysl v podmínkách absurdity světa, má námitky ke způsobu interpretace Masarykova pojmu náboženská demokracie u Miloslava Bednáře, polemizuje s Jiřím Olšovským, který chápe Masarykův zřetel k „věčné síle bytí“ jako nazírání pravdy bytí v pravdě vlastního nitra. Nový pokládá Masarykovu náboženskost za synergickou, postavenou na pojetí člověka jako spolutvůrce řádu a zahrnující aktivitu člověka, nikoli provádění

„nazřených pravd“. Aktivní úsilí člověka je mu úsilím pro život. Za jádro Masarykovy náboženskosti pak považuje „systémové“ nebo „celostní“ vědomí souvislostí; „smyslu-plnost“ je vědomím souvislosti, věčnost je pak pozitivní vertikálou pozvedající člověka.

Dostali jsme se tak k třetí rovině Nového práce – k otevírání problémů a kladení otázek (jejich přehledu a utřídění je ostatně věnována i celá kapitola – „Problémy s Masarykem-filozofem“). Obsáhleji se vedle problému Masarykovy náboženskosti autor zamýšlí nad Masarykovým antropismem, nad vztahem Masaryk – literatura, nad Masarykovou filozofií českých dějin, nad jeho pojetím nepolitické politiky. Chtěl bych se zde zmínit o problému Masarykovy filozofie národa a jeho interpretace prostřednictvím kategorií *Kultur-nation* a *Staatsnation*. Nový ukazuje, že Masarykova filozofie je pokusem o koncepci demokratické, občanské společnosti, že je to koncepce, která se nedá beze zbytku podřadit uvedeným kategoriím. Rovněž se domnívám, že kategorie *Kultur-nation* a *Staatsnation* nejsou v daném případě produktivní, ba dokonce, že jde o konstrukci do značné míry umělou, která ve skutečnosti zakrývá jiný problém. Ukazuje na něho do značné míry i v práci citovaná Alterova definice národa, která klade požadavek na politické sebeurčení a požadavek na národní státnost vedle sebe jako alternativy. Právě Alter ukazuje na faktické překrývání pojmů *Kultur-nation* a *Staatsnation*. Vždyť konstituování tzv. *Kultur-nation* s sebou vždy neslo současně i požadavky politické, respektive bylo vyvoláno mnohdy právě politickými okolnostmi, na druhé straně fenomén *Staatsnation* přinášel i úsilí o jazykové a kulturní sjednocení daného společenství. Jinými slovy: kulturní národ je vždy národem politickým a státní národ pochopitelně jazykově unifikuje své území. I v našich poměrech se velmi záhy obrozenecké jazykové a kulturní snahy spojily s hledisky politickými (Palacký, Havlíček). Nový připomíná Masarykovy úvahy o rozdílu mezi politickým a jazykově kulturním národem i skutečnost, že koncept *Staatsnation* byl dlouho Masarykem pokládán za okrajový. Stále otevřený však zůstával způsob realizace skutečného politického sebeurčení českého národa. V Masarykově *Nové Evropě* jsou úvahy o *Staatsnation* vyvolány podle mého názoru především pragmatickými politickými důvody a potřebami konstituování československého státu, které přinesly posun od myšlenky mnohonárodního státu k ideji státu národního. Zůstává zde otázka, proč nestačí národní sebeurčení například v rámci federativního státu a proč se mnohonárodní (ne mnohonárodnostní) státy stále rozpadají na státy národní. Jinou rovinou těchto úvah jsou otázky existence malého národa, jeho úkolů, cílů, programu hospodářského, sociálního, kulturního a duchovního, pojetí národa nikoli

jako danosti, nýbrž jako usilování a tvorby, stálého výkonu, respektujícího duchovní a kulturní hodnoty nadnárodní. Zde je třeba podpořit postulát, že politický národ má být národem „kulturním“, ne již ve smyslu Kulturnation, ale jako předpoklad k vytvoření tzv. Gemeinschaftnation.

Tak se na mnoha místech Nového práce prokazuje, co je možno rozumět aktuálností Masarykova odkazu. Jistě, můžeme uvažovat o Masarykovi aktuálním, příležitostném, domyšleném, ale především je třeba vrátit Masarykovu myslitelskou osobnost do normálního „přirozeného krevního oběhu vědy a kultury“. Nejde jen o to, že se osudy Masarykova díla ukazují být potvrzením správnosti tohoto přístupu (Masaryk v našem národním životě znamenal vždy více tehdy, když byl přirozeně zapojován do úsilí o prosazení humanistických a demokratických hodnot), ale jak na to poukazuje i Nového kapitola Fischerův svár s Masarykem a jak ukázaly Patočkovy a Černého studie, je Masaryk zřejmě mnohem významnější jako podněcovatel vlastních úvah, jako ten, kdo klade otázky.

I v tom je Nového práce zajímavá – ne adorace Masaryka, ale jeho problémové čtení, ne vytváření pomníků, ale zamyšlení nad živými stránkami Masarykova díla, ne zamlčování, ale zkoumání Masarykových omylů a nezdarů. Tak lze překonat to, co nám hrozí – Masaryk se nám „vrátil“, ale zájem o něho pohasíná. Ano, je to zakladatel naší novodobé státnosti, je to významná historická osobnost, ale je to jen minulost, kterou je správné a slušné připomenout při příslušných výročích, v čítankách a učebnicích dějepisu. Tento postoj, který obchází Masarykův výkon myslitelský, je třeba překonat poukázáním na to, že stejně jako v případě jiných myslitelských osobností pomáhá Masarykovo myšlení vracet znovu otázku smyslu a řádu našeho usilování a tvoření. Vždyť součástí našeho života by mělo být neustálé kritické přezkoumávání vlastní pozice i stavu věcí obecných a současně vztahování vlastní aktivity k něčemu, co každodennost přesahuje.

prof. PhDr. Jan Zouhar, CSc.

Katedra filozofie, Filozofická fakulta, Masarykova univerzita

Arna Nováka 1, 602 00 Brno

Česká republika

zouhar@phil.muni.cz